

ՎԱՆԵՐԻ ՄԻՐՋՈՅԱՆ

ՀՊՏՀ կառավարման ամբիոնի պրոֆեսոր,
փիլիսոփայական գիտությունների դոկտոր

ՀԱԿՈՐ ՊԱՐՈՆՅԱՆԸ՝ ՀԱՅՈՑ ՎԱՐՔԱՐԱՆ

Հոդվածում քննարկվում են հայ մեծ երգիծաբանի ասույթները հանրային և անհատական կյանքի կարգավորման վերաբերյալ: Բնութագրվում են պարոնյանական հեգնաբանության մեթոդի առանձնահատկությունները, հանրային կյանքի հակասությունները, «այր – կին» փոխհարաբերությունների կարգավորման լուծումները, հայոց համայնքային կյանքին բնորոշ երևույթների գնահատականները, օտարամոլության դրսևորումների պայսադակումը, հրապարակային խոսքի հանդեպ պատասխանատվության շեշտադրումը և այլն: Պարոնյանի բազում ասույթներ արդիական են և գործադրելի հանրային կառավարման հայաստանյան ներկայիս համակարգում:

Հիմնաբառեր. Հակոբ Պարոնյան, ազգային հեգնաբանություն, հայոց վարքագիծ, սեռադաշնություն, վարքականոն, հրապարակային խոսք

Ժամանակն եկած է, որ հայն սկսի վստահություն տա՞ծել յուր վրա:

Համաշխարհային գրականությունը հարուստ է վճռակի (աֆորիզմ) ժանրով: Մարդկանց հանրային վարքուբարքը խորապես բնութագրող, սեղմ ու իմաստալից, տպավորիչ ու հիշվող ասույթներ են թողել Կոնֆուցիոսը, Սենեկան, Մոնտենը, Բեկոնը, Շեքսպիրը, Հելվեցիոսը, Բեյլը, Գյոթեն, Լառուշֆուկոն, Շոպենհաուերը, Նիցշեն... Հակոբ Պարոնյանը (1843–1891) եղավ մեզանում այս ժանրի սկզբնավորողն ու անզուգական հեղինակը, թեպետ նրա այս վաստակը զարմանալիորեն անտեսվում է հանրագիտարանային և դասագրքային մեկնաբանություններում: Մինչդեռ, մեծ երգիծաբանի հանրահայտ («Ատամնաբույժն արևելյան», «Պաղտասար աղբար», «Քաղաքավարության վնասները», «Մեծապատիվ մուրացկաններ», «Ազգային ջոջեր», «Հոսիոսի ձեռատետրը») և ոչ այնքան հայտնի երկերում շրայլորեն սփռված են նրբագեղ ու խորիմաստ ասույթներ, բարոյախոսական հզոր ներուժի դիտարկում-

մեր, մարդկային փոխհարաբերությունների կարգավորմանն ուղղված խորհուրդներ:

Ազգաշահ հեգնաբանությունը որպես վարքագրության մեթոդ

Իհարկե, Պարոնյանը նախևառաջ հանձարեղ երգիծաբան է. կենսական ամենատարբեր իրավիճակները տեսնում է երգիծաբանի աչքերով: Հայ մեծ գրողի ամեն մի էջը երգիծանքի շքահանդես է, անգուսպ քրքիջ է կորզում ընթերցողից: Ծիծաղը, սակայն, երբեք ինքնանպատակ չէ: Իր իսկ բնութագրմամբ՝ գրում է ոչ թե փափուկ ստամոքսի տեր ընթերցողների համար, ոչ էլ ախորժակ բացելու համար. «քանի մը ժպիտ քաղել յուր ընթերցողներեն»¹ սա է նվազագույն ակնկալիքը:

Ձավեշտի պարոնյանական մեթոդաբանության սկզբունքներից մեկը շատ նման է «մի՛ վնասիր» հինավուրց պահանջին: «Ազգային ջոջեր» դիմանկարների շարքի առաջաբանում Պարոնյանը բացատրում է, որ ձեռնարկել է ազգի երեւելիների կենսագրական նկարագրությունը (որքա՞ն ենք այսօր զգում նման ձեռնարկի կարիքը)՝ ձգտելով «անոնց թերություններն ցույց տալ այն անաչառությամբ, որ կենսագրե մը կը պահանջվի՝ առանց սակայն դուրս ելնելու հեգնաբանության սահմանեն»²: Կանանց վարքուբարքին վերաբերող դիտարկումների առթիվ նրբին կնամեծարությամբ նկատում է. «Չպիտի ջանամ ձեզի հաճելի լինելու, ջանահնար պիտի լինիմ ձեզի օգտակար ըլլալու: Ուստի, մի՛ բարկանաք, եթե դառն ճշմարտությանց բախիք ճառիս ընթացքին մեջ: Վստահ եղեք, որ կը սիրեմ զձեզ և ձեր բարվույն համար կ'աշխատիմ»³:

Կարելի է, անտարակույս, կյանքում ու գրականության մեջ գերլավատեսություն քարոզել, փառաբանել սեփական ազգի եղած ու չեղած բարեմասնությունները, սակայն հարց տանք մեզ՝ ո՞ր դիրքորոշումն է առավել ազգային ու նաև մարդասիրական՝ անհիմն գովաբանությունը, թե՞ սթափ քննադատությունն ու ինքնաքննադատությունը: Պարոնյան մարդասերը տեսնում և արձանագրում է համամարդկային ու ազգային թերությունները՝ որպես ճշմարիտ ազգասեր ու մարդասեր. «Մարդերու թերությունները տեսնելուս համար է որ չեմ սիրեր զանոնք և ո՛չ թե զանոնք չսիրելու համար անոնց թերությունները միայն կը տեսնեմ»⁴: Բացի դրանից, եթե որևէ թերություն, մոլորություն, արատ ձաղկում ենք, ապա նպատակը դրա ոչ թե ամրագրումն է, առավել ևս՝ անմիտ կրկնօրինակումն ու բազմապատկումը, այլ վերացումը. «Մոլություններու վրա ծիծաղիլն առաքինության ճամբուն մեջ գտնվիլ կ'ենթադրե և, այս հաշվով, որչափ շատ ծիծաղ քաղեմ՝ այնքան նվազ մոլություն պիտի գտնեմ»⁵:

Իսկ արտաքուստ անխնա, մանավանդ հասցեագրված վերաբերմունքը բացատրվում է ծիծաղաբուժության պարոնյանական մեթոդաբանությամբ: Չէ՞ որ ինքը կամովին է ընտրել երգիծաբանի դերը, ուրեմն այդ դերը պիտի կատարի, և նրանից այլ բան պահանջելը պահանջողի սխալ ակնկալիքը, զուր պահանջն է: Հենց ինքն է մեզ դա հայտնում՝ գործածելով փայլուն մի

¹ Հ. Պարոնյան, Ազգային ջոջեր // Երկերի ժողովածու տասը հատորով (այսուհետև՝ ԵԺ), հ. 2, Եր., 1964, էջ 7:

² Անդ:

³ Այս և հաջորդաբար նշվող բոլոր ստեղծագործությունների հեղինակը Հ. Պարոնյանն է: Առտնին տեսարաններ // ԵԺ, հ. 6, Եր., 1968, էջ 325:

⁴ Լուսարարի նամակները // ԵԺ, հ. 4, Եր., 1965, էջ 483:

⁵ Հոսիսի ձեռատետրը // ԵԺ, հ. 4, Եր., 1965, էջ 375–376:

փոխաբերություն. «Կ'ուզեն, որ քծնիմ, շողոքորթեմ՝ երբ պաշտոնիս բնությունը հակառակն կը հրամայե ինձ: Պարտեզիս մեջ եղինձ կը բուսնի, անոնք դափնի կ'ուզեն»⁶: Եվ չմոռանանք, որ երգիծաբանի դերակատարումը որոշակի պահանջներ է ներկայացնում իրեն՝ երգիծաբանին. «Երգիծանքը նետ մ' է,– բացատրում է Պարոնյանը՝ վերստին գործածելով մի տպավորիչ փոխաբերություն,– որքան ի հեռուստ արծակվի, այնքան ավելի կը կորուսնե յուր ուժն մինչև որ նպատակին հասնի և, ինչ որ ցավալի է, շատ անգամ նպատակեն կը շեղի և կերթա ուրիշ մը վիրավորելու»⁷:

Պարոնյանն ինքը անվրեպ «նետածիգ» է: Դյուրին է համոզվել, թե ինչպես կենցաղային, ընտանեկան, զուտ միջանձնային հաղորդակցման զանազան իրադրությունները («առտնին տեսարանները», «առտնին կռիվները», «քաղաքավարության վնասները») պատկերվում են մեղմ, բարյացակամ, հանդուրժող, խնայող գույներով, ինչպես են փոխվում հեղինակի բառապաշարն ու ոճը երեսպաշտներին, կեղծավորներին, շահամուլներին, պոռոտախոսներին ծաղկելիս, վերջապես՝ որքան սպանիչ է նրա քաղաքական ծաղրը՝ ուղղված թուրքական «բարեխնամ» կառավարության սուտ բարենորոգումների, անօրինությունների, բռնադատումների, բարոյագրկող իրականության, հայոց օտարամոլության, համայնքի վերնախավի անմիաբանության, պառակտիչ կուսակցամոլության դրսևորումների դեմ:

Իհարկե, ամեն ոք ընդունակ չէ ստույգ ընկալելու զավեշտը, և որքան վերջինս նրբահնար է, հիմնված ոչ թե բացեիքաց ասվածի, այլ ակնարկության, այլաբանության, բառախաղի վրա, այնքան ավելի նեղ է ընկալողների շրջանակը: Պարոնյանի օրոք չեն եղել այն հավելյալ միջոցները, որոնցից այսօր հեռուստաեթերի երգիծաբաններն են օգտվում, օրինակ՝ հաղորդման փոքրիշատե զավեշտական (իրենց ընկալմամբ) դրվագներն ուղեկցելով յուրատեսակ «հուշարարով»՝ ծայնագրված հեռուցով: Մինչդեռ Պարոնյանը շիփ-շիտակ արտահայտում է իր վերաբերմունքը, խոստովանում, որ չի էլ ձգտում բոլորին գոհացնել, հատկապես նրանց, «որք ուխտ և երդում ըրած են բնավ չխնդալու»: Այս մտքի շարունակությունը պարոնյանական ծաղրի գլուխգործոցներից է. «Այդպիսիներու հետ գործ չունիմ, վասնզի աստոնց երեսնն ժպիտ քաղելն ավելի դժվար է, քան թուրք կառավարութենե բարենորոգում հուսալն, մանավանդ երբ նկատողության առնեք, որ ճնշում բանեցնելու համար չունիմ ես ո՛չ ծանուցագիր, ո՛չ դեսպանաժողով և ո՛չ էլ նավատորմիդ»⁸:

Վերջապես ամենաէականն այն է, որ պարոնյանական անողորմ երգիծանքն անգամ հագեցած է հայ մարդու և հայ հանրության բարեփոխման հնարավորության անասան հավատով: Ահավասիկ մարդկային փոխհարաբերությունների գիտակի հավատո հանգանակը՝ սեփական ընթերցողներին ուղղված խոստովանություն-խոստումի ձևով. «Այսօրվնե սկսյալ ամեն օր պիտի խնդաք. և ասոր պատճառն ուրիշ բան չէ՝ եթե ոչ իմ սա համոզումս, թե մարդիկ այս դժբախտությամբ լի աշխարհին մեջ ամեն օր խնդալու պետք ունին, իսկ մեր ազգին հիմակվան վիճակին մեջ հայերն ամեն ժամ, ամեն վայրկյան խնդալու պետք ունին.... Այս մեծ պաշտոնը՝ որուն փոքրիկ պաշ-

⁶ Ծիծաղ // ԵԺ, հ. 5, Եր., 1965, էջ 23:

⁷ Անհայտ էջեր և աֆորիզմներ, Եր., 1964, էջ 186:

⁸ Հոսիսի ձեռատետրը, էջ 376:

տոնյան ըլալու անարժանությունն ունիմ, ազգին շատ օգտակար պիտի ըլլա»⁹:

Եվս մի նկատառում Պարոնյանի մեթոդի վերաբերյալ: «Ազգային ջոջերի» շարքում նա կերտում է նաև ազգաշահ գործունեություն ծավալած անձանց: Ի՞նչ աներ, հրաժարվեր դրական կերպարներից, այսինքն՝ այն վիճակից, երբ «հեզմելու վարժված գրիչ մը» հարկադրված է դրվատական խոսք ասելու: Ահա և Պարոնյանը զավեշտն ուղղում է իր իսկ դեմ՝ ճարտար երկխոսությամբ հիմնավորում դրական բնութագրումը. «Ի՞նչ ընելու է ուրեմն, թո՞ղ տալու է, որ բարի մարդերն առանց հիշատակի անցնին երթան, որովհետև իմ գրիչս գովել չգիտեր: Բնավ երբեք: Այդ բարի մարդերն իմ գրիչիս հարմարցնելու համար անոնց վրա թերություններ ստեղծելու է: Քավ լիցի»¹⁰:

Ազգաշահ հեզմաբանության հիմնադիրը կյանքով ու գործով է ապացուցել իր համոզումի ճշմարտացիությունը: Եվ մեզանից՝ մեծ զավեշտաբանի հետնորդներից է նաև կախված, թե որքանով իրոք ազգօգուտ կլինի Պարոնյանի ժառանգությունը, ինչկերպ առավելագույնս կօգտվենք նրա խրատներից ու դատողություններից: Դե, իսկ եթե Պարոնյանի ծաղրը ոմանց խիստ անձնավորված թվա, ապա դա էլ է նա գուշակել ու կանխել՝ պարզեցիկարգ հայտարարելով. «Եթե կուգես որ դադրեն զքեզ ծաղրելե, դադրե ծաղրելի ըլլալե»¹¹: Արդ՝ մեր խնդիրը պիտի լինի զավեշտի խորքը թափանցել և տեսնել Պարոնյան խրատատուին, ըմբռնել նրա խրատներն ու հորդորները, դարձնել դրանք մեր վարքականոնի հիմքը, դրանցով հագեցնել հայազգիների դաստիարակությունը: Դա է իրական հարգանքը մեր մեծերի հանդեպ և ազգային ինքնության պահպանման ու զորացման երաշխիքը:

Վարքաբանի դիտարկումները

Մարդկանց համակեցության զանազան կողմերին վերաբերող խորը դիտարկումներով մեր առջև հառնում է Պարոնյան հոգեբանը, բարոյագետը, հանրաբանը, մանկավարժը: Այստեղ հարկ է նկատել, որ ամեն մի հայ գրողի աշունով էլ կարող ենք, թերևս, գործածել «հայոց վարքագիր» բնութագրումը, քանի որ նրա երկերում անխուսափելիորեն արտացոլվում են հայկական իրողությունները, հայոց ապրելակերպը, գործելակերպը, մտածելակերպը, վարքութարքը: Բայց եթե շատերի դեպքում արտացոլումը միջնորդավորված է, ապա Պարոնյանի պարագան այլ է. նա նպատակադրված է ուսումնասիրում իր ժամանակի, այսինքն՝ XIX դարի երկրորդ կեսի Արևմտյան Հայաստանի քաղաքաբնակ և գյուղաբնակ հայ մարդկանց վարքը: Հենց միայն «Պտույտ մը Պոլսո թաղերու մեջ» ակնարկաշարը մեզ եզակի տեղեկություն է տալիս Պոլսի թաղամասերի հայության ինչպես ընդհանուր, այնպես էլ առանձնահատուկ հոգեբանության, բարոյականության, կենցաղի, սովորույթների մասին: «Ազգային ջոջերի» կերպարները տարբեր զբաղմունքի տեր հայ մարդիկ են, որոնց հեղինակը մեզ է մատուցում ոչ միայն երգիծաբանի գունեղ գրչով, այլև պարսավական կամ դրվատական գնահատական տալիս նրանց իրական մասնակցությանը հայոց համայնքային կյանքին, հաղորդում կենսագրական արժեքավոր տեղեկություններ՝ դառնալով սկզբնաղբյուր այդ մարդկանց գործունեության հետագա ուսումնասիրության համար:

⁹ Վերջին ծանուցում // ԵԺ, հ. 9, Եր., 1975, էջ 137:

¹⁰ Ազգային ջոջեր, էջ 187:

¹¹ Անհայտ էջեր և աֆորիզմներ, էջ 136:

Պարոնյանն ինքն էլ հստակորեն բացահայտել է իր վարքաբանական դիտարկումների անսպառ աղբյուրը. «**Լավագույն է մարդ մ'ուսումնասիրել քան տասն գիրք**»¹²: Եվ կարևոր է հասկանալ, որ մարդ արարածի հայի տեսակի վարքագծին վերաբերող պարոնյանական դիտարկումները ոչ թե դրվագային, մեկուսի, ցրված արձանագրումներ են, այլ ամբողջական մի համակարգ, որի արժեքը մենք՝ XXI դարի հայերս, ըստ արժանվույն դեռ նոր պիտի գնահատենք ու, ամենակարևորը, գործադրենք մեր հանրային կյանքի կազմակերպման խնդիրների լուծման մեջ:

«**Աշխարհը թատրոն է, իսկ ես՝ հուշարար**»¹³, մի առիթով նկատում է Պարոնյանը: Հավելենք, որ այդ հուշարարը խորագրաց է, նրբանկատ, բնավ չի պարտադրում իր կարծիքը: Այդուհանդերձ, մեկ անգամ իսկ կարդալով Պարոնյան՝ հասկանում ենք, որ կյանքի թատերաբեմում մեր դերերն արժանապատվորեն կատարելու համար նման հուշարարն անփոխարինելի է: Պարոնյանի բարոյախոսությունը խորապես մարդասիրական է՝ ուղղված բանական մարդու ինքնաճանաչմանը, առօրյա նիրհից, կենցաղային թմբիրից արթնացնելուն. «Մարդիկ կան որոնք կապրին և կը շարժին առանց ամենևին տեղեկություն մը ունենալու այն աշխարհին վրա, զոր աղմուկով կը լեցնեն, ինչպես ձանձերը կը թռչին և կը բզզան առանց կենդանաբանություն գիտնալու»¹⁴:

Մարդը հասարակական էակ է, ուստի ամենից առաջ պիտի կարողանա կարգավորել համակեցությունը: Իսկ հանրային բնականոն կյանքի ապահովման համար մարդը պիտի ձգտի ճանաչել իր նմանին. սա է Պարոնյան վարքաբանի հիմնադրույթը. «Մարդս որչափ որ պարտավոր է ինքզինքը ճանչնալ՝ նույնչափ և թերևս ավելի պարտավոր է դիմացինը ճանչնալ, որովհետև դիմացինը ճանչնալը իր չափը ճանչնալու մեծ դյուրություն կուտա մարդուս»¹⁵: Այս հիմնադրույթի փայլուն մասնավորեցումներից մեկը՝ «Այլոց հաջողություններեն ավելի սխալանքեն օգուտ կը քաղվի»¹⁶:

Հանրային կյանքի հակասությունները Հակոբ Պարոնյանն արձանագրում ու բնութագրում է՝ ստեղծելով փայլուն համեմատություններ, փոխաբերություններ, ակնարկություններ, բառախաղեր.

- Իրավ է, որ շատ աղքատներ առանց բժշկի կը մեռնին. բայց ո՞րչափ բժիշկներ ալ կան, որ առանց հիվանդ կը մեռնին¹⁷:
- Հիվանդություններն ալ այն ատեն կը ճանաչեն՝ երբ հիվանդը մեռնի: Չկա մեռյալ մը՝ որուն ինչ հիվանդութենե մեռած ըլլալն չհասկցվի, ինչպես որ չկա հիվանդ մը, որուն ինչ հիվանդութենե բռնված ըլլալը հասկցվի¹⁸:
- Առաքինությունն լավ բան է, բայց ո՞ր գտնելու է այն կլիման, որուն ներքո միայն կարող է ապրիլ այն¹⁹:
- Մեր բոլոր ժողովներուն մեջ արդարությունը միշտ կը փայլի յուր բացակայությամբը²⁰:

¹² Քաղվածք // ԵԺ, հ. 7, Եր., 1969, էջ 362:

¹³ Ի՞նչ է կինը // ԵԺ, հ. 6, Եր., 1968, էջ 198:

¹⁴ Անհայտ էջեր և աֆորիզմներ, էջ 133:

¹⁵ Անդ:

¹⁶ Խորհրդածությունը «Թատրոնի» // ԵԺ, հ. 9, Եր., 1975, էջ 311:

¹⁷ Հոսիոսի ձեռատետրը, էջ 382:

¹⁸ Անդ, էջ 421:

¹⁹ Ծիծաղ, էջ 112:

²⁰ Ազգային ջոջեր, էջ 21:

- Ծերք կը սիրին բարի խրատներ տալը, ի մխիթարություն չար օրինակ ըլլալու անկարող ըլլալուն²¹:
- Ավելորդ բաներ գնողը՝ հարկավորները կը հարկադրի ծախելու²²:
- Մարդիկ գինիի կը նմանին, որ հիննալով, աղեկները լավագույն կ'ըլլան, իսկ գեշերը կը թթվին²³:
- Չարագործք գայլերու կը նմանին, որոնք մեկգմեկ երբեք չեն հոշոտեր²⁴:
- Շահասիրությունը ամեն դերերեն զատ մինչև իսկ անշահասիրության դերերն կատարող լավ գուսան մ' է²⁵:
- Մի՛ զարմանաք, երբ տեսնեք, որ տգետները խրատ մտիկ չեն ըներ: Խրատ դեղ մ' է, որ ականջով կ'ուտվի. կա՞ տղա մը, որ ոլորությամբ դեղ առնե²⁶:

Կարծես սրածայր նշտարով՝ Պարոնյանը կտրում է **մարդկային արատների** թարախապալարները, բացահայտում անողոք ճշմարտությունը և, միաժամանակ, մատուցում դա իբրև սպեղանի.

- Ծուլությունն է, որ տաղտուկը ստեղծած է աշխարհիս վրա²⁷:
- Անամոթն ամեն մտահոգութենե և ամեն մտատանջութենե զերծ է, անամոթն բանե մը չամչնար, միայն ամչնալու կ'ամչնա²⁸:
- Չես սիրվիր՝ թե որ զքեզ միայն կը սիրես²⁹:
- Ապերախտ մարդիկ այն շուներուն կը նմանին, որ ոսկոր մը նետողեն ավելի ոսկորը կը սիրեն³⁰:
- Ինքզինքեն գոհ մարդ մը ամեն բանե դժգոհ է³¹:
- Չլսել ուզողներն ամենախուլ մարդիկ են³²:

Լավատեսական կենսափիլիսոփայությամբ և վարքակարգավորիչ հզոր ներուժով են օժտված, նաև հույժ արդիական են Հակոբ Պարոնյանի ձևալերպած **համակեցության կանոնները**.

- Անծիդ անաչառ, իսկ այլոց ներող եղիր³³:
- Տվածդ մոռցի՛ր, իսկ առածդ հիշե՛³⁴:
- Ավելի կը վախճամ, որ իմ ուրիշներուն վրա ունեցած կարծիքս չփոխվի, քան թե ուրիշներուն իմ վրա ունեցած կարծիքը³⁵:
- Մարդ ըսելու մարդն ան է՝ որ ըլլալու չարյաց նախատես կ'ըլլա, ու երբոր չարիքը հասնի՝ սիրով կը համբերե ու կը հաղթե³⁶:
- Գիտուն ըլլալու ամենեն պարկեշտ և ուղիղ ճամբան յուր տգիտությունն ճանչնալն է³⁷:

²¹ Քաղվածք, էջ 336:

²² Առածներ // ԵԺ, հ. 10, Եր., 1979, էջ 172:

²³ Քաղվածք, էջ 336:

²⁴ Խորհրդածությունք «Թատրոնի», էջ 310:

²⁵ Անդ, էջ 311:

²⁶ Խորհրդածությունք Մեղուի // ԵԺ, հ. 8, Եր., 1972, էջ 374:

²⁷ Անհայտ էջեր և աֆորիզմներ, էջ 134:

²⁸ Ժամանակիս պահանջմանց համաձայն կրթական ծրագիր մը // ԵԺ, հ. 10, Եր., 1979, էջ 344:

²⁹ Առածներ, էջ 171:

³⁰ Խորհրդածությունք «Թատրոնի», էջ 310:

³¹ Քաղվածք, էջ 361:

³² Խորհրդածությունք «Թատրոնի», էջ 311:

³³ Քաղվածք, էջ 361:

³⁴ Անդ:

³⁵ Խորհրդածությունք Մեղուի // ԵԺ, հ. 8, Եր., 1972, էջ 375:

³⁶ Քաղվածք, էջ 356:

³⁷ Ծիծաղ, էջ 29:

- Եթե ո՛չ լավ՝ գոնե մարդու պես խոսելու համար քիչ խոսելու է³⁸:
- Հայհոյությունը այնպիսի տկար զենք մ' է, որ զենք կրողին տկար ըլլալը կը հայտնե: Այդպիսի զենք մը զինք գործածողին վնասակար և թշնամվույն շահավոր է³⁹:
- Տեղ մ' ալ չհասնիր ան մարդը, որն որ ամեն տեսած ճամբան կը բռնե⁴⁰:
- Շատեր իրենց մեկ սխալն արդարացնելու համար անարդարանալի և ծիծաղելի սխալներ կը գործեն: Սխալն ճանչնալը խելացություն է, իսկ զայն խոստովանիլն՝ մեծ քաջություն⁴¹:
- Բարիին վարժեցուցեք ձեր լեզուն, ձեր աչերը, ձեր սիրտը, ձեր ոտները և մի՛ վախճաք, վասնզի պիտի գա օր մը, որ բարի մարդը պիտի հարգվի⁴²:
- Զգուշացե՛ք տկարներեն⁴³:
- Պարտություն խոստովանիլը հայտնապես քաջերու գործ է⁴⁴:
- Ավելի կ'ուզեմ սատանայից օգնությամբը իրավունքս վայելել, քան թե հրեշտակաց դասուն մեջ իրավունքես զրկվիլ⁴⁵:
- Քիչ տալ և մխիթարելը ավելի հաճո է, քան թե շատ տալ և հանդիմանել⁴⁶:
- Պատվավոր մարդն պարտավոր է կամ յուր հանձն առած պաշտոնը կատարել, կամ պաշտոնե հրաժարիլ՝ առանց յուր խոստման հակառակ վարվելու⁴⁷:

Սեռադաշնության տեսարանը

Մեծ երգիծաբանի գրական-տեսական ժառանգության մեջ իրենց ուրույն տեղն ունեն նրա դատողությունները «կին – տղամարդ» փոխհարաբերությունների զանազան կողմերի մասին: Զավեշտական ձևի մեջ հաճախ այնպիսի խորություն ենք հայտնաբերում, որ նրա մեկ հատիկ վճռակը մի ամբողջ հետազոտության արժեք է ստանում: Արդ, փորձենք դասդասել Պարոնյանի վճռակները՝ առանձնացնելով այն, ինչ մեզ համար այսօր հատկապես ուսանելի է: Ահավասիկ **կնոջ և տղամարդու հոգեբանական առանձնահատկություններին** վերաբերող նրբին դիտարկման փայլուն օրինակներ.

- Կանայք կը տեսնեն առանց նայելու, մինչդեռ իրենց էրիկներն կը նային առանց տեսնելու⁴⁸:
- Կանայք ավելի երջանիկ են այն սիրով, զոր կը ներշնչեն, քան այն սիրով, զոր կը կրեն. մարդիկ ասոր բոլորովին հակառակն են⁴⁹:
- Կինը ամեն բան գիտե, բայց բան մը չգիտեր կամ գիտնալ չ'ուզեր⁵⁰:

³⁸ Լուսարարի նամակները, էջ 487:

³⁹ Թատրոն արևելյան // Եժ, հ. 8, Եր., 1972, էջ 411:

⁴⁰ Առածներ, էջ 171:

⁴¹ Ծիծաղ, էջ 34:

⁴² Անդ, էջ 68:

⁴³ Խորհրդածությունք «Թատրոնի», էջ 304:

⁴⁴ Առտնին տեսարաններ, էջ 330:

⁴⁵ Խորհրդածությունք Մեղուի, էջ 374:

⁴⁶ Խորհրդածությունք «Թատրոնի», էջ 311:

⁴⁷ Ծիծաղ, էջ 82:

⁴⁸ Քաղվածք, էջ 342:

⁴⁹ Փունջ // Եժ, հ. 10, Եր., 1979, էջ 680:

⁵⁰ Ի՞նչ է կինը, էջ 197:

- Կնոջ գեղեցկությունն կնկան մը շուրջառն է, անոր բոլոր տգեղ բնավորություններն կը ծածկե⁵¹:
- Կինը ընդհանրապես արական սեռը շատ դյուրությամբ կը խաբե, եթե երբեմն կը խաբվի անկե, այդ ալ գիտնալով է, եթե չգիտնալով խաբվի, այդ ալ բացառություն մ' է⁵²:
- Կան կիներ, որ եղինձին կը նմանին և սակայն բռնվելու տեղ ունին. խեղճ էրիկներն զանոնք ինչպես բռնելու եղանակն չգիտնալով շատ անգամ կը խայթվին⁵³:

Պական խորաթափանց չեն պարոնյանական այն ասույթները, որ վերաբերում են **կնոջ բնավորության** յուրահատկություններին:

- Աստված յուր կանխատեսությամբը կանանց մորուս չտվավ, որովհետև չպիտի կրնային լուռ կենալ ածիված ատեններին⁵⁴:
- Վրեժ առնել կրնալու համար կին ըլլալու է⁵⁵:
- Հայելին կնոջ մը միակ բարեկամն է, որուն իր պակասությունները հայտնելէ չզգուշանար⁵⁶:
- Լռությունը կնոջ տրված է իր միտքը լավ հասկցնելու համար⁵⁷:
- Կին մը օր մը իր էրկանը հետևյալ նամակը գրած է. «Քեզի նամակ կը գրեմ՝ վասնզի ընելիք գործ մը չունիմ, և կը վերջացնեմ՝ վասնզի ըսելիք խոսք չունիմ»⁵⁸:

Ուշադրություն դարձնենք այն հանգամանքին, որ կնոջ թեման շոշափելը հաճախ Պարոնյանի համար առիթ է՝ ընդհանուր, **երկու սեռերին** էլ առհասարակ բնորոշ վարքութարքն առավել ցայտուն ներկայացնելու.

- Մարդ ըսված արարածն մխիթարվելու համար կուզե որ յուր զգացած ցավեն քիչ մ' ավելին զգա ուրիշ մը: Հիսուն տարեկան հասակին մեջ մազերը ձերմակցած կին մը չկրնար մխիթարվիլ, մինչև որ քառասուն տարեկան ձերմակ կին մը չտեսնա⁵⁹:
- Կիներեն շատերն մեղք չգործած մեղա կ'ըսեն, ինչպես վաճառականներն, որ կանխավ ապահովել կուտան նավերն, որոնց մեջ ապրանք կը դնեն⁶⁰:

Կնոջ և տղամարդու բարոյահոգեբանական առանձնահատկություններն էլ, ըստ Պարոնյանի, պայմանավորում են նրանց **հանրային դերակատարումները**.

- Օրենքները հաստատողները այրերն են, իսկ բարքերը հաստատողները կիներն են⁶¹:
- Սիրո պատերազմին մեջ ընդհանրապես այրերն հարձակողական դիրք կը բռնեն և կիներն պաշտպանողական. հաղթվողներն միշտ հարձակվողներն են⁶²:

⁵¹ Ծիծաղ, էջ 113:

⁵² Ի՞նչ է կինը, էջ 197:

⁵³ Ծիծաղ, էջ 131:

⁵⁴ Քաղվածք, էջ 343:

⁵⁵ Անդ, էջ 329:

⁵⁶ Անդ, էջ 331:

⁵⁷ Անդ, էջ 328:

⁵⁸ Անդ, էջ 312:

⁵⁹ Անհայտ էջեր և աֆորիզմներ, էջ 156:

⁶⁰ Ծիծաղ, էջ 149–150:

⁶¹ Քաղվածք, էջ 331:

⁶² Ծիծաղ, էջ 149:

- Կնիկներեն քիչերը չեն կրնար հաջողիլ իրենց էրիկը կառավարելու, բայց էրիկ մը չկա, որ կարենա հաջողիլ յուր կնիկը կառավարելու⁶³։
- Ցավալի է, որ կիներեն ոմանք տկար էակն իրենց բերնին մեջ անպակաս ընելով՝ պարկեշտության գծեն կը շեղին ճիշտ այն էակներու նման, որ չքավորության կոթնելով ամեն չարագործություն կ'ընեն⁶⁴։

Այր մարդկանց տրված խորհուրդներն ուղղված են սեփական պատասխանատվության գիտակցմանը, սեռերի **ներդաշնակության** անհրաժեշտության ըմբռնմանը։

- Կենաց ամենեն կարևոր գործը կնոջ մ' ընտրությունն է⁶⁵։
- Ավելի ականջներով, քան թե աչվներով փնտրելու է կին մը⁶⁶։
- Առանց երջանկության հարուստ ըլլալը, առանց սիրո կին ունենալու կը նմանի⁶⁷։
- Երջանիկ ամուսիններն անոնք են, որ հոգվո գեղեցկությամբ օժտված կնոջ մը հետ կը կարգվին⁶⁸։
- Պարկեշտ կինը գաղտնի գանձ մ' է, զոր գտնողը խիստ լավ կ'ընե, եթե անոր վրա չպարծենա⁶⁹։
- Մարդուս ամենեն մեծ հաճույքն իր սիրած անձին հաճույք պատճառելն է⁷⁰։
- Կանանց մեզի ըրած բոլոր չարիքները մեզմե են, բայց մեզի ըրած բոլոր բարիքներն ալ իրենցմե են⁷¹։

Ամփոփենք կանանց շիտակ դերի գնահատումը Հակոբ Պարոնյանի մի ասույթով՝ ուղղված այրերին, ասույթ, որն անվարան կարելի է անմահացնել սեռադաշնության դրոշին. «Կանանց տրված հարգն ընկերական կենաց մեջ ազգի մը հառաջադիմության չափն է»⁷²։

Հայոց ախտորոշումն ու բուժումը

Խոսե՞լ ազգիս թերություններից, թե՞ դա ոչ միայն անօգուտ է, այլև վնասակար։ Սա հին երկրնտրանք է, որի առջև կանգնած են եղել ազգայնական մտքի շատ ու շատ ներկայացուցիչներ։ Եվ միշտ էլ ամեն ազգի հեռատես մտավորականները գերադասել են թեպետ դառը (և կարճատես ժամանակակիցների կողմից բնավ հավանության չարժանացող), սակայն բուժիչ, ապաքինիչ, ազգափրկիչ ճշմարտախոսությունը։ Առավել ևս կարևորվում է դառը ինքնաճանաչումը, քանի որ ազգային սնապարծությունը սպառնում է վերածվել ազգային հատկության. «Այս ազգը խաբվիլ կ'ուզե, խաբվիլ կը սիրե»⁷³։ Եվ այս ազգակործան ինքնագոհությանը, ազգային թմբիրին Պարոնյանը հակադրում է ազգային թերությունների անողոք բացահայտումը՝ համադրելով դա հրապարակախոսի պարտավորվածությանը. «Հրապարակախոսի մը

⁶³ Քաղվածք, էջ 345։

⁶⁴ Ծիծաղ, էջ 104։

⁶⁵ Քաղվածք, էջ 330։

⁶⁶ Անդ։

⁶⁷ Անդ, էջ 328։

⁶⁸ Առտնին տեսարաններ, էջ 329։

⁶⁹ Քաղվածք, էջ 328։

⁷⁰ Անդ, էջ 332։

⁷¹ Անդ, էջ 329։

⁷² Անդ, էջ 333։

⁷³ Ճշմարտախոսություն և հայիություն // ԵԺ, հ. 10, Եր., 1979, էջ 454։

պարտքն է ազգին վերքերն մատնանիշ ընելու ժամանակ ցույց տալ նաև անոնց դարմաններն, դարմաններ, որ ազգին կարողութենեն վեր չըլլան»⁷⁴:

Ի վերջո՝ ճշմարտության մատուցման ձևն է վճռորոշը. ասում ենք սրտացավորե՞ն, ազգի ներսի՞ց, որպես սեփական ցավ, թե՞ օտարի պես, օտարված, ինքներս մեզ վեր դասելով ազգահատուկ թերություններից: Խորապես ազգային մտածող Պարոնյանի ցավն ու մտահոգությունը ակնհայտ են. ախտորոշումը շուտափույթ բուժմանն է ուղղված: Թերություններից պիտի ազատվել. սա՛ է հայ ազգայնականի հավատո հանգանակը. «Թերություններու վրա լալն թերություններու մեծագույնն է. խեղճության վրա արտասուք թափելն ապացուցել է թե արյուն չունինք թափելու»⁷⁵:

Արդ՝ շա՞տ է արդյոք մեր ներկան տարբերվում պարոնյանական ախտորոշումից. «Ընթերցող, աչքիդ առջև բեր ծովն, որ սաստկաշունչ հողմոց առջև տակնուվրա կ'ըլլա: Լեռնաձև ալեաց ձեռքը խաղալիք եղած նավ մը երևակայե, Լեցու՛ր այս նավն ոչխարներով, դի՛ր այս նավուն մեջ նավապետ մը, որ կը հորանջե, դի՛ր դեկավար մ'ալ, որ դեկը ձգած գլուխը կը քերե և ահա աչքիդ առջևը բերած կ'ըլլաս ազգերնուս վիճակը»⁷⁶: Պարոնյանի հիշատակած ալիքներն այսօր ավելի են ահագնացած: Միայն մեկ զուգահեռը բավական է. «Բողոքական եղբայրներն մեր նավապետին և նավաստիներուն անտարբերութենեն օգուտ քաղելով՝ ամեն գավառ դպրոցներ բանալ և հայ ժողովուրդն ուղղակի բողոքականության հրավիրել սկսած են: Բողոքականք գանձեր կը մսխեն մարդ մը որսալու, իսկ մենք լուծա մը չենք տար մարդ մը չգողցունելու համար»⁷⁷:

Ազգային (նաև համամարդկային) ամենամեծ արատներից մեկի՝ **օտարամոլության** վերաբերյալ Պարոնյանն արտահայտվում է անգիջում սկզբունքայնությամբ. «Ուրիշներու նմանելու և հետևելու մեջ առաջին տեղն կը բռնեն հայ կապիկները»⁷⁸: Իսկ ավելի ընդարձակ հետևյալ դատողությունը, կարծում ենք, և՛ հարազատ է խնդրով մտահոգ ամեն մի ազգայնականին, և՛ հույժ կարևոր՝ մեր օրերում. «Չեն կրցած ըմբռնել, թե օտարին թերությունն իբրև առավելություն և տգեղությունն իբրև գեղեցկություն տեսնելու աչքի տկարությունն ինչպես մուտ գտած է մեր մեջ: Ընդունիմ, որ մարդս կ'ընդօրինակե ուրիշներեն՝ ինչ որ բարի է, գեղեցիկ է, ճշմարիտ է, և այս օտարասիրություն չսեպվիր. բայց, կարծել, թե ինչ որ օտար է՝ բարի է, գեղեցիկ ու ճշմարիտ, այս է ահա օտարամոլությունն, որ կարծես մեր արյան մեջ մեծ մաս մ'ունի»⁷⁹: Իսկ ինչո՞ւ է այդպես: Պարոնյանի ըմբռնմամբ՝ պակասում է սեփական ուղու, սեփական անելիքների յուրահատկության ըմբռնումը: «Ինչո՞ւ համար հայերը միշտ օտար ազգաց ետևեն երթալ կ'ուզեն»,– հարցնում է Պարոնյանը ու պատասխանում. «Որովհետև իրենք ճամբան չեն գիտեր, ճամբա մ'ալ չեն գիտեր»⁸⁰:

Ազգային ինքնաճանաչման, սեփական ուղու առանձնահատկությունների իմացության, ազգային ուրույն շահերի գիտակցության պակասը հանգեցնում է խառնափնթոր քաղաքական լուծումների՝ հնուց ի վեր մեզ ուղեկցող

⁷⁴ Անդ, էջ 453:

⁷⁵ Հոսիոսի ձեռատետրը, էջ 375:

⁷⁶ Մեր վիճակը // ԵԺ, հ. 9, Եր., 1975, էջ 239:

⁷⁷ Անդ:

⁷⁸ Բնական պատմության գվարթություն // ԵԺ, հ. 10, Եր., 1979, էջ 268:

⁷⁹ Մեր օտարամոլությունը // ԵԺ, հ. 10, Եր., 1979, էջ 650:

⁸⁰ Ինչո՞ւ համար, որովհետև // ԵԺ, հ. 6, Եր., 1968, էջ 67:

կենտրոնախույս հակվածությունից մինչև այսօրվա «քոմալետարիզմ» (ասել է թե՛ բոլորին բավարարելու ցանկություն): Ի՞նչ է ասում Պարոնյանը. «Ինչպես ամեն անհատ նույնպես ամեն ընտանիք, ամեն վարչություն և վերջապես ամեն ազգ իրեն հարմար և շահավոր գիծ մը գծելու է և այն գծին վրայեն քալելու է: Հայկական լուսահոգի խնդիրը ցույց տվավ մեզ թե՛ ամեն գծին վրայեն քալել ուզողը ճանաչա չկրնար առնել»⁸¹:

Ընդ որում, Պարոնյան հոգեբանը ցավով արձանագրել է մի իրողություն. այն է՝ հայերիս օտարամոլությունը, այսինքն՝ ուրիշների հանդեպ անքննադատ վերաբերմունքը, հեգությունը, որպես կանոն, վերածվում են ներքին ագրեսիայի, դառնում անհանդուրժողություն իր ազգակցի հաջողությունների հանդեպ. «Չկա երեսփոխան մ'որ հաճի յուր ընկերին վրա փշուր մ'արժանիք տեսնել: Ամենքը կ'ուզեն խելքի մենավաճառ կանգնիլ և չեն ներեր, որ ուրիշներն ալ քիչ մը խելք ունենան»⁸²:

Ջարմանալի չպիտի թվա, որ Պարոնյանը չի շրջանցել հայոց ազգը պառակտող զագրելի երևույթներից մեկը՝ **կուսակցամոլությունը**: Ոչ միայն ներկայում, այլև Պարոնյանի ժամանակ օրեցօր ավելացող կուսակցությունները հայտարարում են, թե «կը խորհին, կը խոսին և կը վիճաբանին նպատակ ունենալով իրենց միայն և մի միայն ազգին շահն, որ բերնե բերան կը հափշտակվի»⁸³: Եվ, առհասարակ, ազգի կազմակերպվածությունը, ներքին արդարությունը, մեկը մյուսին ըստ արժանվույն գնահատելը Պարոնյան մտածողի համար գերագույն արժեքներից են: Ահա թե ինչու է նա դառնությամբ արձանագրում. «Դժբախտաբար մեր ազգին մեջ շատերու բարձրանալուն զաղտնիքը բնական օրենքով միայն կը լուծվի: Ծանրերը միշտ գետնաքարշ կը կմնան և թեթևները վեր կելնեն»⁸⁴: «Մեր ազգին մեջ կան այնպիսի անձեր, որ հպարտության գագաթը բարձրացած են. և այս անձերն այնպիսի մարդեր են, որ բնավ իրավունք չունին... հպարտանալու»⁸⁵:

Անսկզբունքայնությունը ինքնին բացասական հատկություն է, և Պարոնյանը դա հատկապես կապում է ազգայնական դիրքորոշման հետ՝ սպանիչ ծաղրի ենթարկելով ազգի ցավերն ուրացողներին. «Այսօր կը տեսնեմ, որ կերակուրները մեծ ազդեցություն ունին մարդուս կարծիքներուն վրա: Կը ճանչնամ մեկին, որ տարի մը առաջ յուր կյանքը պանիր հացով կանցներ և ամեն օր ազգային գործերուն վրա կը խոսեր, իսկ հիմա որ կովու միսով կապրի՝ ազգային խնդիրներու վրա խոսողները կը ծաղրե»⁸⁶:

Պարոնյան ազգայնականը մտահոգ է սնամեջ պարծենկոտության համար և զգուշացնում է, պահանջում ազգակիցներից հոգալ հայոց ապագայի մասին, ամենից առաջ սեփական ջանքերով և ինքնուրույն կերտել ցանկալի կյանքը՝ չմերժելով այլոց օգնությունը, բայց և չխաբվելով ամեն մի խոստումի.

- Եվրոպիո բոլոր ժողովները, ողջ ըլլան, մեր գործերուն վրա կը խոսին, կը վիճեն, երբեմն ալ որոշում անգամ կուտան կոր առանց մեզի հարցունելու⁸⁷:

⁸¹ Խտղտում // Եժ, հ. 4, Եր., 1965, էջ 333:

⁸² Օրակարգ // Երկ. ժող. տասը հատ., հ. 10, Եր., 1979, էջ 657:

⁸³ Կուսակցություններ դից կաճառին մեջ // Եժ, հ. 5, Եր., 1965, էջ 286:

⁸⁴ Անհայտ էջեր և աֆորիզմներ, էջ 161:

⁸⁵ Անդ, էջ 161:

⁸⁶ Անդ, էջ 126:

⁸⁷ Կամիթներ // Եժ, հ. 4, Եր., 1965, էջ 201:

- Ես Հայկական խնդիրն երազ չեմ համարիր, ո՛չ ալ Եվրոպայեն բարիք հուսալն հիմարություն, այլ կը հավատամ, որ եթե մենք ալ աշխատինք, Հայաստանի վիճակն անպատճառ փոփոխություն մը պիտի կրե դեպի լավն⁸⁸:
- Գերեզմաններեն միայն պարծանք ակնկալելն մեռնելու որոշում տված ազգաց վայել է⁸⁹:
- Ազգային գործերնիս ասկեց տարի մը առաջ ինչ վիճակի մեջ էին նե նույն վիճակին մեջ են նաև այսօր, պիտի ըլլան նաև վաղը, մյուս օրը, գալ շաբաթ, գալ ամիս, գալ տարի և այլն⁹⁰:
- Հայեր, մեղք է մեր ապագային. խղճանք վրան⁹¹:

Հայոց հին ցավերից մեկը դիմացինի փաստարկները լսելու անկարողությունն է, սեփական տեսակետը միակողմանի, կուրորեն պնդելը: Պարոնյանը հեզմանքով **«ազգային տրամաբանություն»** է բնորոշում բանավիճելու այդ հոռի եղանակը. «Հայտնի է, որ մեր մեջ ունի խնդիր մը լուսաբանելու համար երբ վիճաբանություն կը բացվի՝ բանակռվո մեջ իբրև փաստ մեծ տեղ կը բռնեն վիճաբանողներու մորուքը, հասակը, հագուստը, ծնած քաղաքն և մինչև անգամ այդ քաղաքին բերքը»⁹²:

Եվ պարզ է, որ եթե միմյանց չենք ընդունում, ապա ամեն մի քննարկում, բանավեճ, խորհրդակցություն՝ լինի կենցաղային, թե գիտական թեմայով, դյուրին այլափոխվում է, վերածվում անպտուղ ու հյուծող վիճաբանության. «Կարծյաց ընդհարումեն ցայտող բանին ուրիշ ազգերը ճշմարտություն կ'ըսեն, մեր մեջ եթե այս ընդհարումը երկու կարծյաց մեջ տեղի ունենա, անկե ցայտողին հայհոյություն կ'ըսվի, թե որ շատ կարծյաց մեջ տեղի ունենա, անորոշություն կ'ըսվի»⁹³: Հիշենք ուրեմն և հետևենք պարոնյանական պատգամին. «Աշխատեցեք, այսուհետև գործն քննել և ո՛չ գործավորն: Պատշաճից օրինաց համաձայն խոսեցեք իրարու հետ և ունայն վեճերով ժամավաճառ մի՛ լինիք»⁹⁴:

Պարոնյանի համար հայ մարդու մեծագույն հանցանքը լեզվական օտարամոլությունն է. «Մեծ, շատ մեծ տրտմություն է տեսնելն, որ հայ մը հայու հետ տեսակցելու համար օտար լեզվով խոսի»⁹⁵: Իսկ եթե լեզվական ուրացումը կամովին է կատարվում, Պարոնյանի գրիչն անողոք է դառնում. «Դժբախտություն ունեցած ենք տեսնվելու այնպիսի էֆենտիներու կամ պեյեերու, որոնք եթե աստիճան մը բարձրանան՝ հայերեն չխոսելու ուխտ կընեն. եթե պատվանշան մ' ալ առնեն՝ հայերեն խոսողն ականջեն պատի մը վրա գամելու չափ հառաջ կերթան, և եթե քիչ մ' ալ բարձրանան՝ ազգային իրավունքներն աճուրդի կը հանեն, կարծելով, թե այս ընթացքով ավելի բարձր աստիճաններու կը հասնին»⁹⁶:

Խոսքի ճարտար վարպետը խիստ պահանջկոտ է **լեզվագործածության** հարցում: Այսօր էլ տեղին է նրա ծաղրը փախսությանը հակված ճարտասանների վերաբերյալ. «Խոսքն արդարև բառերե կը կազմի, բայց չեմ գիտեր,

⁸⁸ Լուսարարի նամակները, էջ 485:

⁸⁹ Անհայտ էջեր և աֆորիզմներ, էջ 162:

⁹⁰ Կանոնավորություն // ԵԺ, հ. 9, Եր., 1975, էջ 116:

⁹¹ Ազգային խնդիրներն ի՞նչ վիճակի մեջ են // ԵԺ, հ. 9, Եր., 1975, էջ 182:

⁹² Ազգային ջոջեր, էջ 161:

⁹³ Բառագիտական // ԵԺ, հ. 6, Եր., 1968, էջ 17:

⁹⁴ Կարծիք հայտնելու հազար ու մեկ եղանակ // ԵԺ, հ. 10, Եր., 1979, էջ 516:

⁹⁵ Անհայտ էջեր և աֆորիզմներ, էջ 39:

⁹⁶ Անդ, էջ 162:

թե բառերն քովե քով դրվելով անպատճառ խոսք մը գոյացնելու արտոնություն ունին»⁹⁷: Պարոնյանի հորդոր-պահանջը շատ հստակ է. «Շատ լեզուներ սորվիլ մեկ երկու տարվան գործ է, իրենին մեջ պերճախոս ըլլալու համար ամբողջ կյանք մը պետք է»⁹⁸: Ասվածի լավագույն ապացույցը հայ անմահ երգիծաբանի սեփական խոսքն է, որում հայոց արքայական լեզուն փայլատակում է, բոցկտում, հիացնում իր ճոխությամբ, ճկունությամբ, խորությամբ: Պարոնյանն անկաշկանդ խաղում է բառերով, աճապարի հմտությամբ անակնկալներ մատուցում ընթերցողին, բայց ոչ ինքնանպատակ, այլ իմաստալից ու խրատական բնույթի, վարքաբանի գիտակությամբ և լեզվաբանի ճարտարությամբ, ազգայնականի մտահոգությամբ ու ազգաշահ միտվածությամբ:

Իսկ որքա՞ն արդիական է **հրապարակային խոսքի** հանդեպ Հակոբ Պարոնյանի պահանջկոտությունը.

- Չեմ պնդեր, բայց գոնե հաստատապես կը կարծեմ, թե հրապարակավ խոսելու, գրելու և ի մասնավորի խոսելու գրելու մեջ տարբերություն մը ըլլալու է: Կան հրապարակի վրա խոսողներ, որ բնավ տարբերություն չունին շոգենավի մը մեջ խոսող երկու բարեկամներե, ինչպես նաև կան հրապարակի վրա գրողներ, որ կարծես թե վաճառականի մը պես կը գրեն, այսինքն՝ միայն իրենց վերաբերյալ գործերուն վրա⁹⁹:
- Գլուխը մարդուս ջրամբարն է, որուն ծորակն է լեզուն: Ո՛վ բնություն, ինչո՞ւ ծորակ դրեր ես այն ջրամբարին՝ որուն մեջ լեցուցած չէ¹⁰⁰:
- Իրավունքը հիմա ճաշակի տեղ անցած է, ամեն մարդ ազատ է այսօր խնդրո մը վրա ամենեն այլանդակ կարծիքը հայտնել առանց կարմրելու¹⁰¹:
- Մեր մեջ խիստ քիչ բառ կը գտնվի, որ յուր բնիկ նշանակությամբը գործածվի¹⁰²:
- Կ'աղաչենք խմբագիրներն որ բառերը իրենց հատուկ նշանակությամբը գործածելով քիչ մը զոհողություն ընեն, որ ամեն կարգի ընթերցողը հասկնան իրենց կարդացածը¹⁰³:
- Ո՛վ մարդ լակոնական, այդ հասակիդ ոճը ինչո՞ւ չես գործածեր ատենախոսություններուդ մեջ¹⁰⁴:
- Մարդիկ կան, որք խոսքերը կը բարձրացնեն, խոսքեր ալ կան, որ զմարդիկ կը բարձրացնեն: Շատ անգամ ոչինչ խոսք մը նշանավոր մեկու մը բերանեն ելած ըլլալուն համար իբրև պատգամ կ'ընդունվի և շատ անգամ նշանավոր խոսք մը աննշան մեկե մը ըսված ըլլալուն համար կարևորություն չառնեն¹⁰⁵:

Իսկ սեփական խոսքի և գործի ներդաշնակ համադրման պահանջի առումով, ամեն մի քաղաքական գործչի, պետական այրի համար ստույգ

⁹⁷ Երկու բառագիրներու վեճն հասարակաց կարծյաց կշռույն մեջ // ԵԺ, հ. 10, Եր., 1979, էջ 285:

⁹⁸ Քաղվածք, էջ 362:

⁹⁹ Ծիծաղ, 145–146:

¹⁰⁰ Անհայտ էջեր և աֆորիզմներ, էջ 138:

¹⁰¹ Ազգային ջոջեր, էջ 195:

¹⁰² Ազգասիրություն // ԵԺ, հ. 8, Եր., 1972, էջ 34:

¹⁰³ Խտղտում, էջ 296:

¹⁰⁴ Ազգային ջոջեր, էջ 25:

¹⁰⁵ Լրագրական դիցաբանության ապիսը // ԵԺ, հ. 8, Եր., 1972, էջ 143:

վարքականոն կարող է լինել պարոնյանական հրամայականը. «Լավ է ժողովրդյան օրհնությամբ մեռնիլ, քան թե անոր անեծքովն ապրիլ»¹⁰⁶:

Հայոց հանրային և անհատական կյանքում եղած այլևայլ երևույթների մասին Պարոնյանի դատողությունները ոչ թե կողքից են արվում կամ անտարբերությամբ, այլ հաստատուն հավատով, որ հայոց առաջընթացն արգելակող խոչընդոտները վերանալու են: Վերանալու են մեկ պարտադիր պայմանով, այն է՝ «Ժամանակն եկած է, եթե անցած չէ, որ հայն սկսի վստահություն տածել յուր վրա, որ փոխանակ օտարն քաջալերելու, վերջը անորմե նախատվելու համար՝ յուր արյունակիցն, յուր եղբայրը խրախուսե....»¹⁰⁷:

Պարոնյանի ապրած տարիներից անցել է մեկ դարից ավելի, բայց մի՞թե հնացել է նրա որևէ դիտարկում: Հայոց վարքագծին վերաբերող նրա մի շարք դիտարկումներ ազգային ինքնաճանաչման և հանրային-պետական կյանքի կարգավորման համար այժմ, թերևս, ավելի գործադրելի են, քան իր ժամանակին են եղել: Եվ միգուցե հենց այսօր է պահը՝ նորովի ըմբռնելու հայոց խորամուխ վարքաբանի, հայ ազգայնականության կարկառուն ներկայացուցչի տեսական ժառանգությունը: Վստահությամբ կարող ենք ասել, որ Հակոբ Պարոնյանի դարը նոր է սկսվում:

¹⁰⁶ Անհայտ էջեր և աֆորիզմներ, էջ 137:

¹⁰⁷ Մեր օտարամոլությունը, էջ 653:

ВАЛЕРИЙ МИРЗОЯН

Профессор кафедры “Управления” АГЭУ,
доктор философских наук

Акоп Паронян о поведенческой характеристике армян. – В статье рассматриваются высказывания великого армянского сатирика о проблемах управления общественной и личной жизни армян. Анализированы особенности сатирического метода Пароняна, данная им общая характеристика противоречий социальной жизни, предложенные им способы гармоничного регулирования взаимоотношений полов, высказанные им оценочные суждения о многих явлениях общественной жизни армян в Западной Армении, его критика проявлений среди некоторой части армян настроений преклонения перед всякой иностранщиной, его требования к ответственности при публичной речи и т.п. Многие высказывания и афоризмы Пароняна актуальны и действенны для применения в рамках современной системы социального управления.

VALERI MIRZOYAN

Professor at the Chair of “Management” at ASUE,
Doctor of Philosophy

Hakob Paronyan as the Researcher of Armenians' Behavior. – In this article the great Armenian writer's quotes about management of public and private life are discussed. There are analyses of Paronyan's satirical methods peculiarities, description contradictions of public life, characteristic phenomena of Armenian community life in West Armenia, some modes of harmonic regulation of man – woman relationship, offered by him his criticism of many Armenians' attitude to admire everything foreign, his emphasis of responsibility for public speaking, etc. Paronyan's many quotes and aphorisms are actual and workable for modern system of public administration.